

Список використаних джерел

1. Бандура А. Подростковая агрессия: Изучение влияния воспитания и семейных отношений / А.Бандура, Р.Уолтерс. – М., 1999.
2. Берон Р. Агрессия / Р.Берон, Д.Ричардсон. – СПб: Питер, 2000.
3. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л.И.Божович. – М., 1968. – 464 с.
4. Змановская Е.В. Девиантология: (Психология отклоняющегося поведения): Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – 2-е изд., испр. – М.: Издательский центр “Академия”, 2004. – 288 с.
5. Можинский Ю.Б. Агрессия у подростков: эмоциональный и кризисный механизм / Ю.Б.Можинский. – СПб., 1999.
6. Семенюк Л.Н. Психологические особенности агрессивного поведения подростков и условия его коррекции: учебное пособие / Л.Н.Семенюк. – М.: Флинта, 2003. – 96 с.

In the article psychological mechanisms and determinants of aggressive conduct of teenagers are considered with a deviant behavior in fact scientific interest to the problem of deviant displays among minor and their prophylaxis grows all anymore. The deviant conduct of teenagers in is many cases transformed in the criminal forms of conduct and makes a substantial danger, both for personality minor, him subsequent development and for all of society.

The psychological features of aggression are analysed for teenagers with the different degree of deviant.

Keywords: deviation, personality, a form of aggression, aggression.

Отримано: 5.02.2012 р.

УДК 615.851

Л.Ф.Щербина

Епістемологічний профіль психотерапевта

Епістемологічний стиль та картина світу психотерапевта розглянуто у діалектичних відношеннях. Наведено результати порівняння епістемологічних профілів психотерапевтів різної теоретичної орієнтації. Обговорюються результати емпіричного дослідження епістемологічного стилю та картини світу психотерапевта. Зроблено висновок про зв'язок

цілей та змісту фахової діяльності із характером епістемологічного профілю психотерапевта.

Ключові слова: епістемологічний стиль, картина світу, епістемологічний профіль, психотерапія.

Эпистемологический стиль и картина мира психотерапевта рассмотрены в диалектических отношениях. Приведены результаты сравнения эпистемологических профилей психотерапевтов разной теоретической ориентации. Обсуждаются результаты эмпирического исследования эпистемологического стиля и картины мира психотерапевта. Сделан вывод о связи целей и содержания профессиональной деятельности с характером эпистемологического профиля психотерапевта.

Ключевые слова: эпистемологический стиль, картина мира, эпистемологический профиль, психотерапия.

Метатеоретичні утворення, представлені у мисленні психотерапевта, значною мірою обумовлюють характер взаємодії із клієнтом, специфіку процесу та результатів психотерапії. До таких утворень, насамперед, належать епістемологічний стиль та картина світу. Донині у літературі не представлено результатів емпіричних досліджень цих складових метатеоретичного рівня знань психотерапевта.

Серед досліджень метатеоретичних утворень слід згадати праці Дж. Росса, Дж. Ройса, Ч. Носала, М.О. Холодної [4;6-8], в яких розкриваються сутність та специфічність різних епістемологічних стилів. Вплив картини світу психотерапевта на його професійну діяльність розглядається у роботах В.Ю. Меновщикова [1, с. 32-38], М.М.Огінської, М.В.Разіна [3] та ін.

Метою даної статті є представлення та обговорення результатів емпіричного дослідження епістемологічного стилю та картини світу психотерапевтів різної теоретичної орієнтації.

У дослідженні взяли участь 130 представників різних психотерапевтичних шкіл. Серед них – 19,2% прибічників медичної моделі; 21,6% – екзистенційного напрямку; 20,8% – когнітивно-біхевіорального; 19,2% – гуманістичного та 19,2% – психоаналітичного напрямку. З метою формування репрезентативної вибірки до неї увійшла приблизно однакова кількість прибічників різних теоретичних орієнтацій.

Усі психотерапевти на момент дослідження працювали за фахом, мали досвід роботи – від 3 до 27 років. На момент обстеження досліджувані проживали і працювали у різних містах України: у Києві – 55,1%, у Львові – 14,7%, у Донецьку – 26,3%, в Одесі – 2,4%, у Сімферополі – 1,5%. Серед психотерапевтів чоловіків було 52,3%, жінок – 47,7%. Вік досліджуваних – від 27 до 63 років.

У попередніх публікаціях йшлося про те, що епістемологічний стиль та картина світу перебувають у діалектичному взаємозв'язку: епістемологічний стиль обумовлює формування картини світу, існуюча картина світу потребує “інструмента” свого формування та підтримування – відповідного епістемологічного стилю.

Візьмемо за опорне визначення епістемологічного стилю, дане М.О. Холодною [4, с. 241]: *епістемологічний стиль* – це індивідуально-своєрідна форма пізнавального ставлення до оточуючого світу та до самого себе як суб'єкта пізнавальної діяльності.

Картина світу, як її розуміють у психології [1], – це інтегральний ідеальний продукт процесу усвідомлення, який отримується шляхом постійної трансформації чуттєвих образів свідомості у значення та смисли.

Дж. Ройс [8] припустив, що існує певний “психоепістемологічний профіль” особистості, тобто індивідуально-своєрідне співвідношення епістемологічних стилів особистості. Очевидно, що при адекватному виборі психодіагностичних інструментів ми маємо виявити епістемологічний профіль, який у цілому повинен мати форму, аналогічну співвідношенню елементів різних картин світу.

Тому почнемо із дослідження зв'язку між епістемологічним стилем та картиною світу, виявленими за допомогою тестів “Епістемологічні стилі” та “Картина світу”. Ці тести детально описано у попередніх публікаціях автора. Для розрахунку міри зв'язку використовувався коефіцієнт кореляції Пірсона.

Таблиця 1

Кореляційна матриця показників епістемологічних стилів та картин світу психотерапевтів

Картини світу	Епістемологічні стилі				
	Здоровий глузд	Феноменологічний	Континуальний	Прагматичний	Аритмолігічний
Наївно-реалістична	0,591**	- 0,387 **	- 0,043	0,001	- 0,058
Причинно-наслідкова	- 0,465 **	0,770 **	- 0,019	0,058	- 0,503 **
Містична	- 0,013	- 0,129	0,531 **	- 0,193 *	- 0,089
Діалектична	0,033	0,110	- 0,292 **	0,677 **	- 0,438 **
Міфологічна	- 0,014	- 0,466 **	- 0,133	- 0,596 **	0,819 **

Примітка 1: ** – кореляція є значущою на рівні 0,01; * – кореляція є значущою на рівні 0,05.

Примітка 2: Жирним шрифтом виокремлено ті кореляції, які мають найбільше позитивне значення.

Як бачимо із табл. 1, існує виражений позитивний зв'язок між епістемологічними стилями та відповідними їм картинами світу. Епістемологічному стилю здорового глузду відповідає наївно-реалістична картина світу; феноменологічному стилю – причинно-наслідкова картина світу; континуальному стилю – містична картина світу; прагматичному стилю – діалектична картина світу і аритмологічному стилю – міфологічна картина світу. Отже, надалі під терміном “епістемологічний профіль” розумітимемо співвідношення не лише епістемологічних стилів, але й відповідних цим стилям елементів картин світу.

На рис. 1 подано співвідношення епістемологічних стилів загалом за вибіркою.

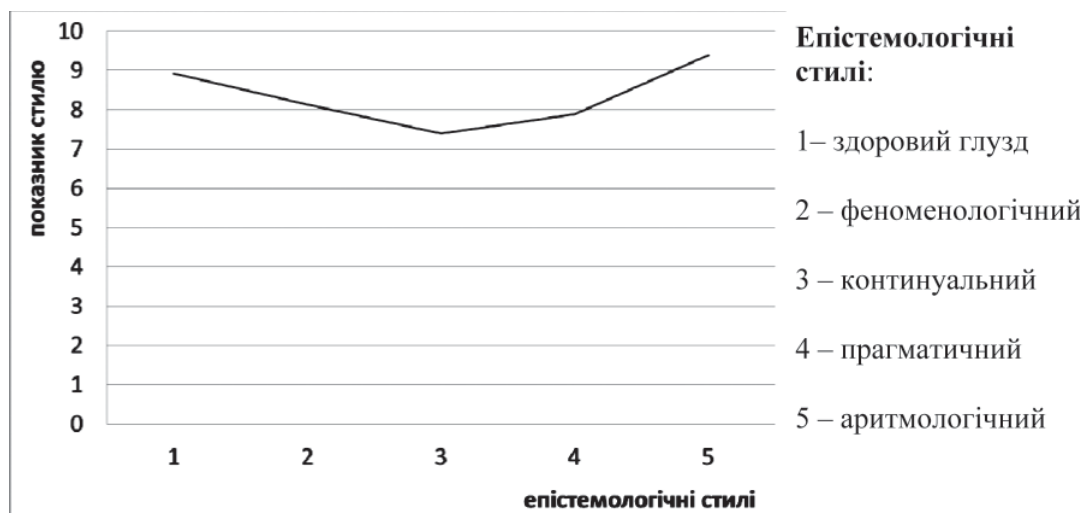


Рис. 1. Усереднений епістемологічний профіль психотерапевта

Отже, усереднений епістемологічний профіль психотерапевта являє собою відносно збалансоване співвідношення епістемологічних стилів та відповідних їм картин світу. Переважання тих чи інших складових у цьому профілі є невираженим. Однак зафіксуємо його для розуміння специфіки метатеоретичного аспекту психотерапевтичного мислення загалом. Переважають у цьому профілі аритмологічний (міфологічний) епістемологічний стиль та відповідна йому картина світу і стиль здорового глузду й наївно-реалістична картина світу. Потім слідує у порядку спадання рівня представленості у профілі феноменологічний епістемологічний стиль та причинно-наслідкова картина світу; прагматичний епістемологічний стиль та діалектична картина світу. На останньому місці знаходиться континуальний епістемологічний стиль та містична картина світу. Для зручності відобразимо епістемологічний профіль психотерапевта, представивши спадаючий порядок величин епістемологічних стилів та картин світу як

числовий ряд, що складається із їх номерів, які подано на рис. 1 – 6. Епістемологічний профіль психотерапевта у такій формі подання буде виглядати так: 51243.

Однак усереднений епістемологічний профіль психотерапевта складається із “суми” профілів фахівців, прихильних до різних психотерапевтичних напрямів. Для перевірки та відкидання нульової гіпотези (про відсутність розбіжностей у параметрах розподілу підгруп вибірки) було застосовано Н-тест Крускала-Уоліса. У таблиці 2 подано середні значення показників епістемологічних стилів у прибічників усіх п’яти підходів та значущість критерію Крускала-Уоліса.

Таблиця 2

Порівняльний аналіз епістемологічних стилів у психотерапевтів різної теоретичної орієнтації

Епістемологічні стилі	Медичні психотерапевти (n=25)		Екзистенціальні психотерапевти (n=28)		Когніт.-біхевіор. психотерапевти (n=27)		Гуманістичні психотерапевти (n=25)		Психоаналітичні психотерапевти (n=25)		Значущість Н-критерію Крускала-Уоліса
	$\bar{\chi}$	σ	$\bar{\chi}$	σ	$\bar{\chi}$	σ	$\bar{\chi}$	σ	$\bar{\chi}$	σ	
Здоровий глузд	7,92	1,29	10,18	1,83	8,59	1,42	11,24	2,60	6,56	2,02	0,001
Феноменологічний	11,00	1,96	4,82	1,72	10,04	1,22	5,72	1,43	9,32	1,35	0,001
Континуальний	6,36	1,29	5,71	2,48	7,44	1,83	9,36	1,55	8,24	1,36	0,001
Прагматичний	9,56	1,12	7,57	1,69	9,89	1,25	6,92	1,63	5,88	2,03	0,001
Аритмологічний	5,16	1,77	11,56	2,37	3,85	2,38	6,76	1,67	10,00	1,76	0,001

Отже, нульову гіпотезу можемо відкинути на користь альтернативної: між епістемологічними профілями прибічників різної теоретичної орієнтації існують значущі відмінності.

Однак для глибшого розуміння виявлених відмінностей та для визначення груп, які значущо відрізняються одна від одної, необхідно порівняти епістемологічні профілі усіх груп попарно. У табл.3 подано значущість критерію Манна-Уїтні для незалежних вибірок: порівнювалася кожна група з кожною.

Як бачимо із табл. 3, найбільше значущих відмінностей виявлено при порівнянні епістемологічних профілів медичних психотерапевтів із епістемологічними профілями екзистенціальних психотерапевтів: незначущою є лише відмінність за континуальним стилем; гуманістичними та психоаналітичними психотерапевтами:

значущі відмінності за усіма епістемологічними стилями. Між профілями медичних та когнітивно-біхевіоральних психотерапевтів значущих відмінностей менше.

Таблиця 3

Попарне порівняння епістемологічних стилів у групах, утворених поділом за торетичною орієнтацією

Теор. ор.	Екзистенціальна					Когн.-біх.					Гуманіст.					Психоаналіт.					
Теор. ор.	Еп. ст.	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Медична	1	**					*					**					**				
	2		**				-					**						**			
	3			-				**					**						**		
	4				**				-					**						**	
	5					**				**					**						**
Екзистенц.	1					**					-					**					
	2						**				-						**				
	3							**				**							**		
	4								**				-							**	
	5									**					**						**
Когн.-біх.	1										**					**					
	2											**					*				
	3												**					-			
	4													**						**	
	5														**						**
Гуманіст.	1															**					
	2																**				
	3																	**			
	4																		*		
	5																				**

Примітка 1: Епістемологічні стилі позначено: 1 – стиль здорового глузду; 2 – феноменологічний стиль; 3 – континуальний; 4 – прагматичний; 5 – ритмологічний.

Примітка 2: Значущість відмінностей позначено ** – $p < 0,01$; * – $p < 0,05$; - - $p > 0,05$.

Профілі екзистенціальних психотерапевтів більше відрізняються від профілів когнітивно-біхевіоральних та психоаналітичних психотерапевтів (усі відмінності – значущі) і менше

відрізняються від профілів гуманістичних психотерапевтів: значущі відмінності лише за двома стилями – континуальним та аритмологічним. Очевидно, менш значні відмінності у профілях екзистенціальних та гуманістичних психотерапевтів пов'язані із тим, що психотерапевти обох напрямів спираються на єдине метатеоретичне підґрунтя – філософію екзистенціалізму.

Усі епістемологічні стилі гуманістичних психотерапевтів також значущо відрізняються від відповідних стилів когнітивно-біхевіоральних та психоаналітичних психотерапевтів.

Нижче графічно показано залежність епістемологічного профілю психотерапевта від прихильності до того чи іншого психотерапевтичного напрямку. На рис. 2 показано усереднений епістемологічний профіль прибічників медичної моделі психотерапії.

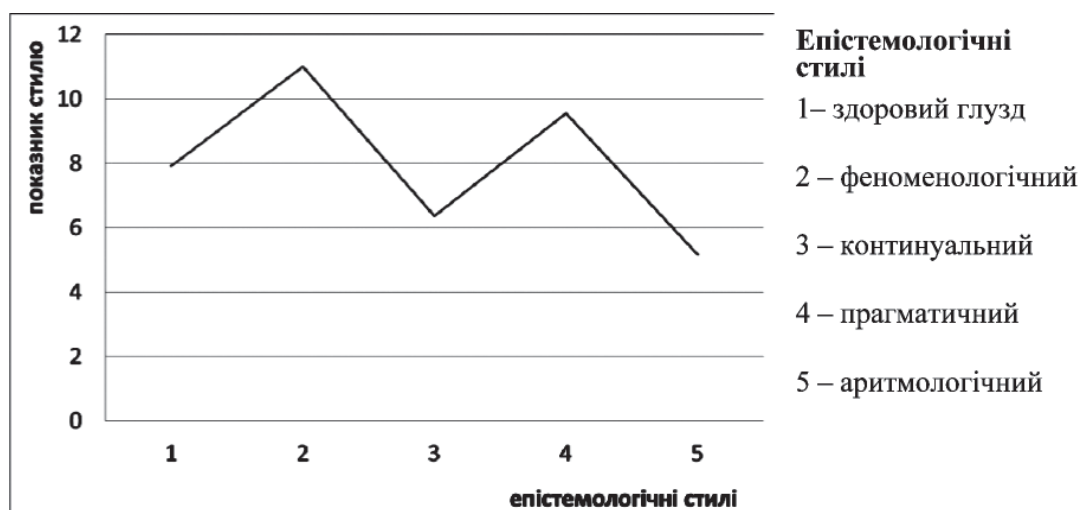


Рис. 2. Усереднений епістемологічний профіль медичного психотерапевта

На рис. 2 бачимо, що епістемологічний профіль медичного психотерапевта суттєво відрізняється від епістемологічного профілю, отриманого загалом за вибіркою. У медичних психотерапевтів у профілі переважають феноменологічний (причинно-наслідковий), а також прагматичний (діалектичний) епістемологічні стилі та відповідні цим стилям картини світу. Далі йдуть стиль здорового глузду, континуальний стиль і, на останньому місці, аритмологічний стиль (нагадаємо, що загалом за вибіркою аритмологічний стиль є провідним у профілі).

Отже, більшість медичних психотерапевтів керується переважно причинно-наслідковою та діалектичною картинами світу. Шифр цього профілю: 24135.

Розглянемо далі епістемологічний профіль прибічників екзистенціального психотерапевтичного напрямку (рис. 3).

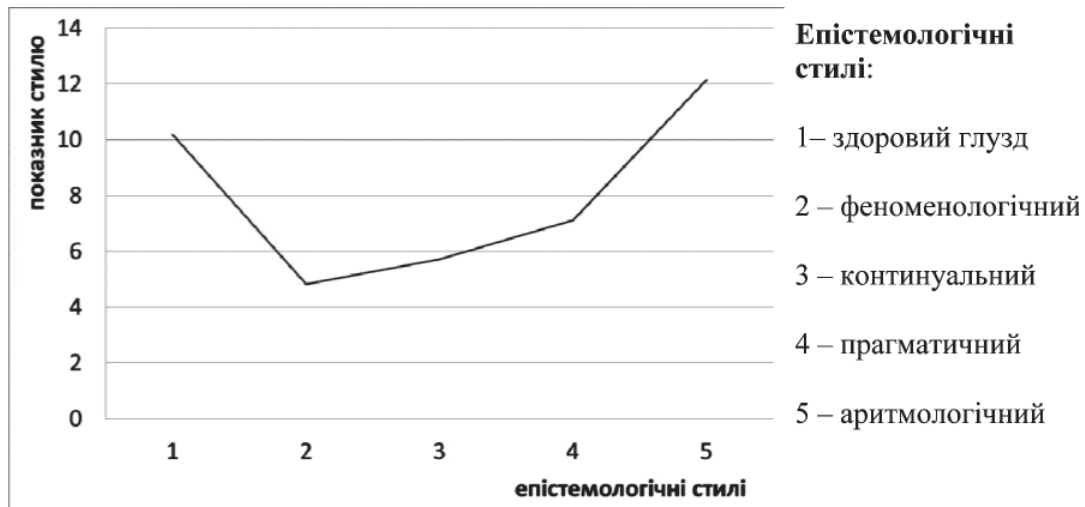


Рис. 3. Усереднений епістемологічний профіль екзистенціального психотерапевта

Представники екзистенціального напрямку виявляють виражений міфологічний епістемологічний стиль та стиль здорового глузду. Далі слідують діалектичний та континуальний епістемологічні стилі. Найменшим у профілі є показник феноменологічного (причинно-наслідкового) стилю, який у медичних психотерапевтів є найвищим.

На підставі отриманого епістемологічного профілю можемо зробити висновок, що у екзистенціальних психотерапевтів більшою мірою представлені елементи міфологічної та наївно-реалістичної картин світу. Шифр цього профілю: 51432.

Отримані дані узгоджуються із відомостями про принципи та зміст роботи екзистенціального психотерапевта [2]. У екзистенціальній психотерапії є принципово неприйнятним використання типологій, універсальних схем чи інтерпретацій, оскільки вважається, що зрозуміти людину та допомогти їй можна лише у контексті її унікального життя. Тому найнижчий показник причинно-наслідкової (наукової) картини світу, як і найвищі показники міфологічної (аритмологічної) та наївно-реалістичної картин світу, відображають зміст та принципи роботи екзистенціального психотерапевта. Додамо також, що назва картини світу “наївно-реалістична” не означає примітивність чи недостатню серйозність. Це цілісна картина світу, яка спирається на відповідний епістемологічний стиль: здоровий глузд, тобто перевага надається не концепціям, теоріям, схемам тощо, а розсудливості, опорі на очевидні речі, перевірені істини.

Графік на рис. 4 відображає конфігурацію епістемологічного профілю у прибічників когнітивно-біхевіорального психотерапевтичного напрямку.

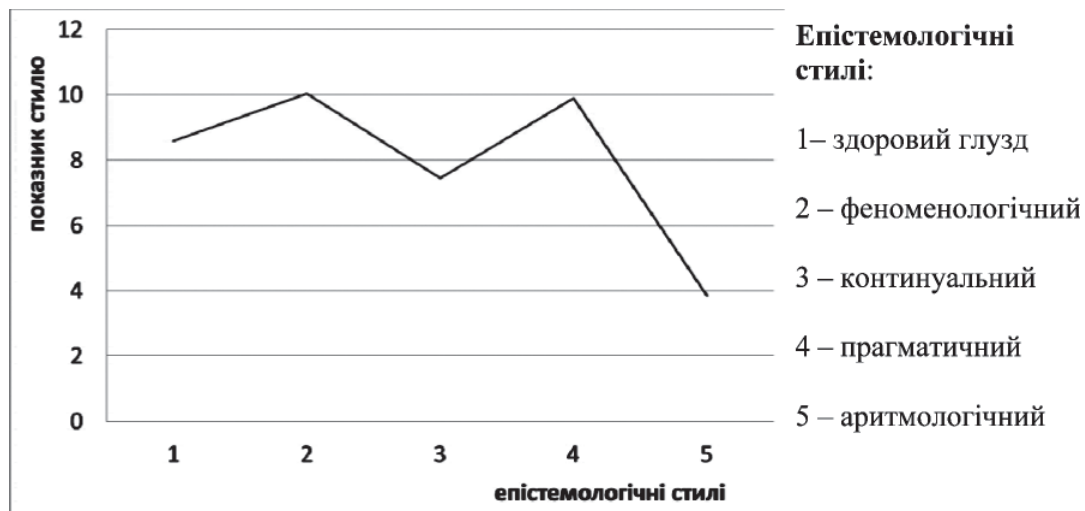


Рис. 4. Усереднений епістемологічний профіль когнітивно-біхевіорального психотерапевта

Графік, зображений на рис. 4, за своєю конфігурацією нагадує графік на рис. 2. В обох епістемологічних профілях переважають феноменологічний та прагматичний стилі, а найменш виражений аритмологічний стиль. Також можна стверджувати, що у когнітивно-біхевіоральних психотерапевтів, як і у медичних психотерапевтів, домінують елементи причинно-наслідкової та діалектичної картин світу та практично не представлені елементи міфологічної картини світу. Шифр епістемологічних профілів психотерапевтів обох напрямів однаковий: 24135. Така схожість епістемологічних профілів обумовлена, імовірно, орієнтацію у обох психотерапевтичних підходах на існуючі схеми роботи, опорою на емпіричне дослідження у пізнанні та розв'язанні клієнтських труднощів, прагматичне спрямування психотерапії на усунення симптому.

Розглянемо далі особливості епістемологічного профілю прибічників гуманістичного підходу (рис. 5).

Шифр цього епістемологічного профілю: 13452. У прибічників гуманістичного психотерапевтичного підходу в епістемологічному профілі домінує стиль здорового глузду. Цей епістемологічний стиль більше спирається на розсудливість, "логіку очевидності", аніж на формальну логіку, та свідчить про здатність людини утримувати в полі уваги якісь основоположні ідеї. Це непередумовне мислення, яке не визначає, не вивчає, не виводить, а спирається на якісь вивірені істини. Можливо, саме завдяки такому епістемологічному

стилю психотерапевти гуманістичного підходу легко приймають проголошену у цьому підході ідею безумовного прийняття. Безпредикатне прийняття – це прийняття без попереднього дослідження та аналізу. Тому другий епістемологічний стиль – феноменологічний (науковий, доказовий) – у цих психотерапевтів представлений у профілі найменше.

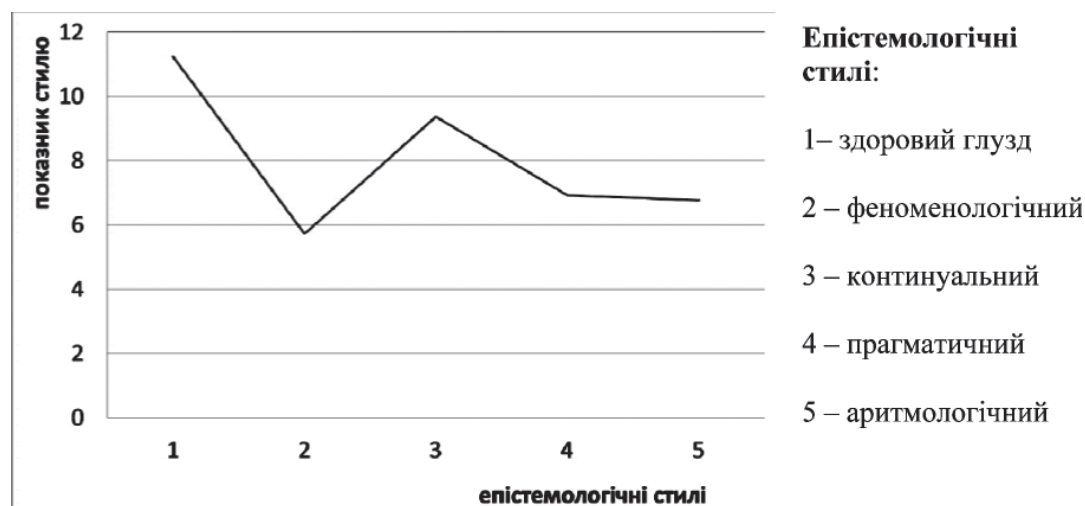


Рис. 5. Усереднений епістемологічний профіль гуманістичного психотерапевта

На другому місці за представленістю в епістемологічному профілі у гуманістичних психотерапевтів знаходиться континуальний стиль, який пов'язаний із містичною картиною світу. Це стиль алогічного становлення, який феноменологічно пов'язаний із углядінням невидимого. Для цього стилю логіка є недостатнім інструментом пізнання. Тому він опирається на “розумну інтуїцію”. Прагматичний та аритмологічний стилі представлені у цьому профілі менше. Найменшим є показник феноменологічного стилю.

На рис. 6 зображено графік, який відображає співвідношення епістемологічних стилів у прибічників психоаналітичного психотерапевтичного підходу.

Психотерапевтів цієї теоретичної орієнтації відрізняють у епістемологічному профілі, насамперед, виражена представленість аритмологічного стилю та дещо менша – феноменологічного та континуального. Найнижчими є показники стилю здорового глузду та прагматичного стилю. Відповідно, можемо говорити про переважання елементів міфологічної, причинно-наслідкової та містичної картин світу. Шифр профілю: 52314.

Переважання міфологічних картини світу та епістемологічного стилю у психоаналітичних психотерапевтів є очікуваним, оскільки міфу у побудові теоретичних положень психоаналізу відводиться

важлива роль. В.П. Щербаков [5] пише, що у психоаналізі “Фрейд здійснював цілком свідоме включення міфологічних структур в дослідницьке поле своєї теорії”. Можна сказати, що міф в інтерпретації засновника психоаналізу став інструментом самопізнання людини. Як ідентифікаційні моделі образи міфу виконують функцію соціалізації індивіда, який несвідомо відтворює в своєму житті сприйняті структури.

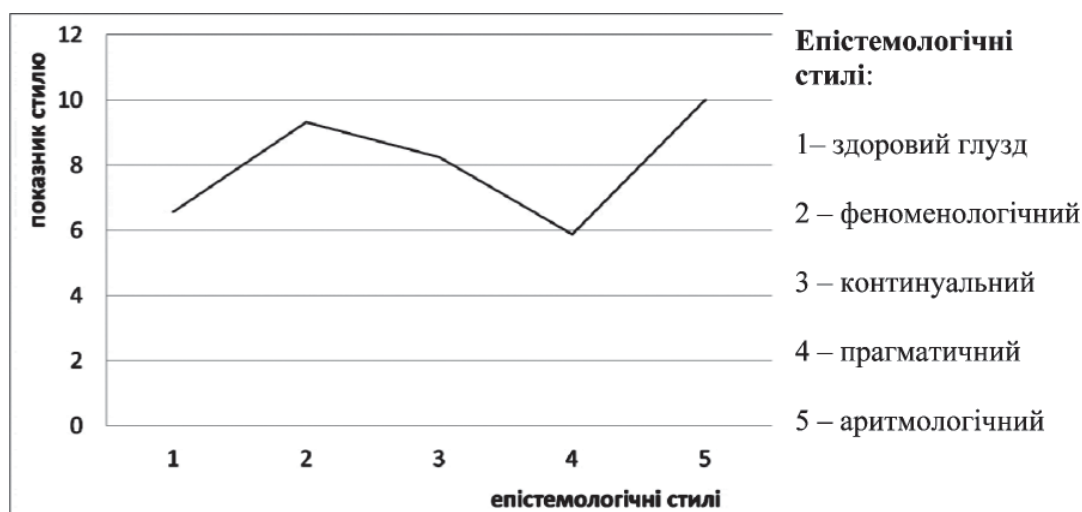


Рис. 6. Усереднений епістемологічний профіль психотерапевта

Отже, міфу у психоаналізі відводиться визначна роль. Тому переважання відповідних метатеоретичних утворень у епістемологічному профілі психотерапевтів даної теоретичної орієнтації є цілком закономірним.

На перший погляд, неприродне поєднання у профілі згаданого стилю із феноменологічним, середній показник якого незначно нижчий за показник аритмологічного стилю, при уважному розгляді теж стає зрозумілим. Психічний детермінізм, який витікає із основ психоаналітичної теорії, є водночас важливим елементом причинно-наслідкової картини світу. Адже у класичному психоаналізі постулюється, що кожна душевна подія викликана свідомим чи несвідомим прагненням і визначається попередніми подіями.

Тому поєднання елементів міфологічної та причинно-наслідкової картин світу відображає теоретичні та світоглядні позиції психоаналітичного підходу.

Узагальнюючи результати емпіричного дослідження епістемологічного профілю психотерапевтів, зафіксуємо основні висновки.

• Епістемологічний профіль – це індивідуально-своєрідне співвідношення метатеоретичних утворень: епістемологічних (пізнавальних) стилів та відповідних їм картин світу. Усереднений епістемологічний профіль психотерапевта являє собою відносно збалансоване співвідношення епістемологічних стилів та відповідних їм картин світу.

• Епістемологічні профілі психотерапевтів різної теоретичної орієнтації є специфічними через різні співвідношення метатеоретичних утворень, що складають ці профілі. Переважання одних метатеоретичних утворень та слабка представленість інших специфікує конфігурацію профілю психотерапевта тієї чи іншої теоретичної орієнтації.

• У медичних психотерапевтів у епістемологічному профілі переважають феноменологічний та прагматичний епістемологічні стилі. Більшість медичних психотерапевтів керується причинно-наслідковою та діалектичною картинами світу.

• У екзистенціальних психотерапевтів переважають аритмологічний епістемологічний стиль та стиль здорового глузду. Картини світу, що відповідають цим стилям, – міфологічна та наївно-реалістична.

• Епістемологічний профіль когнітивно-біхевіоральних психотерапевтів подібний до профілю психотерапевтів медичної моделі. В обох епістемологічних профілях переважають феноменологічний та прагматичний стилі, а найменш виражений аритмологічний стиль. У когнітивно-біхевіоральних, як і у медичних, психотерапевтів домінують елементи причинно-наслідкової та діалектичної картин світу та практично не представлені елементи міфологічної картини світу.

• У прибічників гуманістичного психотерапевтичного підходу в епістемологічному профілі домінують стиль здорового глузду та відповідна йому наївно-реалістична картина світу.

• Психотерапевтів психоаналітичної орієнтації вирізняють у епістемологічному профілі, насамперед, виражена представленість аритмологічного стилю та незначно менша – феноменологічного та континуального. У прибічників психоаналітичного напрямку переважають елементи міфологічної, причинно-наслідкової та містичної картин світу.

• Своєрідність епістемологічних профілів прибічників різних психотерапевтичних підходів пов'язана із специфікою теоретичних базисів останніх, кожен з яких, у свою чергу, сформований у відповідності до певної картини світу та з опорою на певний епістемологічний стиль. Саме із теоретичних базисів психоте-

рапевтичних підходів витікають цілі професійної діяльності, проголошені у цих підходах, та зміст практичної діяльності психотерапевта.

Список використаних джерел

1. Меновщиков В.Ю. Введение в психологическое консультирование. – 2-е изд. стереотипное /В.Ю.Меновщиков. – М.: Смысл, 2000. — 109 с.
2. Мэй Р. Экзистенциальные основы психотерапии /Р.Мэй // Экзистенциальная психология. Экзистенция [Пер. с англ. М. Занадворова, Ю. Овчинниковой]. – М.: Апрель Пресс, Изд-во ЭКСМО – Пресс, 2001. – С. 59-67.
3. Огинская М.М., Разин М.В. Мифы психотерапии и их функции / М.М. Огинская, М.В. Разин // Вопросы психологии, 1991. – № 4. – С. 10 -18.
4. Холодная М.А. Когнитивные стили: О природе индивидуального ума [Учебное пособие] /М.А.Холодная. – М.: ПЕР СЭ, 2002. – 304 с.
5. Щербаков В.П. Миф в психоанализе / В.П. Щербаков // Смыслы мифа: мифология в истории и культуре [Сборник в честь 90-летия профессора М.И. Шахновича; Серия “Мыслители”. Выпуск №8]. – СПб.: Издательство Санкт-Петербургского философского общества, 2001. – С. 300.
6. Cz.S.Nosal, Różnorodność twórczych umysłów – ujęcie holistyczne, [w:] Cz. S. Nosal (red.), Twórcze przetwarzanie informacji – ujęcie poznawcze, DELTA, Wrocław 1992, s. 21.
7. Ross J. Three cognitive dimensions // Psychol. Reports. 1965. – V. 17 (1). – P. 291-300.
8. Royce J.R. Cognition and knowledge: Psychological epistemology // E.C. Carterette, M.P. Friedman (Eds.). Handbook of perception. V.I. N.Y., London: Acad, Press, 1974. – P. 149-176.

Epistemological style and picture of the world of the therapist were considered in dialectical ties. There were the results of comparison of epistemological profiles of psychotherapists of different theoretical orientations. . The results of empirical research epistemological style and world view therapist in the paper discussed. The conclusion about relation between goals and content of professional activities and type of epistemological profile of the therapist made.

Keywords: epistemological style, world view, epistemological profile, psychotherapy.

Отримано: 2.02.2012 р.